

Науково-дослідна лабораторія в освітній системі підготовки педагогічних кадрів

*Ольга Коваленко,
Альона Ємець*

Якість освіти є актуальним питанням сучасної європейської науки. Серед ключових положень Ради Європи «Про середню освіту» (Рекомендація №R(99)2) зазначено, що успіх реформування середньої освіти значною мірою залежить «від участі й мотивації вчителів та інших освітян, які хочуть стати справжніми фахівцями освіти. Як повноправні учасники й головні діючі особи освітньої системи вони повинні брати участь у визначенні, вирішенні, запровадженні, оцінюванні та ході реформ. Тому спеціальну увагу треба приділити базовій і подальшій підготовці, яка відповідає цим зобов'язанням. Починаючи з фахової підготовки і далі особливу увагу слід приділяти: міждисциплінарному підходу та роботі в команді...; міжособистісним стосункам і соціальним відносинам, спілкуванню, контактам і співпраці з партнерами поза школою, зокрема на місцевому рівні; новій ролі вчителя, що ускладнилася через зростання кількості інформаційних джерел і розвиток нових інформаційних технологій...» [1].

Підготовка педагогічних кадрів в Україні — одна з досить болючих проблем сьогодення. Згідно з даними Науково-аналітичної доповіді Інституту вищої освіти НАПН України, у 2023 р. у першу п'ятірку за кількістю поданих заяв від абітурієнтів увійшли спеціальності «Право», «Психологія», «Філологія», «Комп'ютерні науки» та «Менеджмент», тоді як «Освітні, педа-

гогічні науки» увійшли до п'ятірки найменш популярних [2]. Професія педагога не є престижною для молодого покоління. Результати наших досліджень дозволили визначити причини низької зацікавленості старшокласників професією вчителя: стресогенність, непривабливість та низькооплачуваність.

Для сучасної освіти проблемою є не тільки залучення студентів до навчання в закладах педагогічної освіти, а й початок їхньої професійної діяльності за фахом. За словами голови Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій Сергія Бабака, «з 12500 студентів педагогічних спеціальностей, навчання яких щороку замовляє держава, до професії «доходять» лише 18–19 %» [3]. Проблемою є й утримання педагога в професії. За даними дослідження «Глобальний звіт про статус вчителя» [4], проведеного у 2021 р. Education International (міжнародною федерацією профспілок учителів), значна кількість молодих фахівців залишає педагогічну професію в перші п'ять років, що пов'язано із тривалим робочим перевантаженням, відсутністю самостійності та позитивної атмосфери в спілкуванні з колегами, емоційно виснажливим характером роботи.

Розв'язання окреслених проблем має здійснюватися на загальнодержавному рівні. Університетська освіта покликана забезпечити достатній рівень фахової підготовки майбутнього вчителя, надати

йому стимул подальшого професійного саморозвитку і самовдосконалення. Тому на сьогодні надзвичайно актуальним є питання пошуку додаткових способів формування професійної компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти і забезпечення методичної підтримки вчителів-практиків.

Мета статті — на основі узагальнення багаторічного позитивного досвіду лабораторії методичного забезпечення безперервної системної освіти «Школа — ЗВО» ХНПУ імені Г.С. Сковороди виділити перспективні напрями і форми роботи щодо підвищення рівня наукової і професійної підготовки фахівців у галузі початкового навчання в умовах закладу вищої освіти.

Науково-дослідна лабораторія методичного забезпечення безперервної системної освіти «Школа — ЗВО» ХНПУ імені Г.С. Сковороди розпочала свою діяльність 25 листопада 1998 р. і за понад 25 років свого існування накопичила значний досвід у галузі підготовки педагогічних кадрів. Серед пріоритетів роботи лабораторії в цій сфері можна виділити такі напрями:

1) підвищення рівня фахової підготовки вчителів початкової школи і вчителів закладів дошкільної освіти завдяки створенню і впровадженню в навчальний процес нового покоління підручників, методичних і навчальних посібників, спрямованих на реалізацію пріоритетних завдань мовно-літературної галузі, визначених Державним стандартом початкової освіти і Базовим компонентом дошкільної освіти;

2) розробка системи формування методичної компетентності в мовно-літературній галузі здобувачів вищої освіти факультету початкового навчання;

3) підготовка наукових кадрів.

Важливим напрямом роботи лабораторії є розробка фундаментальних методик, методичних посібників для вчителів, навчальних посібників для учнів початкових класів у напрямках, що забезпечують різні аспекти мовного і літературного

розвитку молодших школярів. Науковими співробітниками лабораторії було розроблено й впроваджено в практику роботи закладів освіти понад 100 навчально-методичних посібників і підручників для початкової школи, затверджених МОН України (підручники «Українська мова та читання» для 1–4 класів, 2018 — 2021 рр.; комплект хрестоматій «Читаємо в класі та вдома» для 1–4 класів, 2018 р.; «Читаємо та граємо в театр», випуск 1, 2, 2020 р. тощо), опубліковано понад 500 робіт у різних видавництвах («Освіта», «Шкільний світ», «Ранок», «Основа», «Клуб сімейного дозвілля» та ін.).

Наукові розвідки співробітників лабораторії спрямовувалися також на вирішення проблем методики розвитку мовлення дошкільників, підготовки дітей до школи. Були створені посібники з навчання грамоти дошкільнят і забезпечено навчальним матеріалом системні курси з розвитку мовлення («Навчаємо дошкільників переказувати», 2018 р.; комплект «Хрестоматії для читання: твори для дітей 3 і 4, 5, 6 років життя», 2017 р.; комплект посібників «Слово до слова — звучить рідна мова»: молодший, середній, старший вік, 2016 р. тощо).

У галузі вищої освіти лабораторія досліджує проблеми, які охоплюють як фундаментальні, так і прикладні сторони освітнього процесу. На сьогодні розроблено і впроваджено в навчальний процес програми для ЗВО з методик мовної та літературної освіти, дитячої літератури, окремі дисципліни, що охоплюють питання мовленнєвого та літературного розвитку студентів, вивчення зарубіжної дитячої літератури, оволодіння технологією педагогічної майстерності у сфері техніки мовлення, освоєння кола дитячого читання, розвитку мовлення дошкільнят, навчання дітей державної мови в умовах білінгвізму тощо. Розроблено систему навчально-методичного супроводу процесу підготовки вчителя: створено блоки наочних матеріалів, які представляють в цілому курс методичних дисциплін і курс дитячої літератури (схеми, таблиці

тощо); створено понад 40 комплектів роздаткового матеріалу для занять: літературні твори, тексти вправ; представлена колекція реквізиту для шкільного театру за всіма доступними молодшим школярам видами театралізації. Розроблено концепцію оволодіння студентами педагогічним мовленням як професійною навичкою, використання мовлення у сфері суміжних галузей і мистецтв (учитель-актор, учитель-екскурсовод, учитель-бібліотекар). З 1999 р. і до початку повномасштабної війни щорічно для студентів старших курсів проводилися мовленнєві тренінги і практикуми в школах, театрах, музеях, бібліотеках Харкова.

Співробітниками лабораторії ведеться постійний пошук нових форм організації роботи зі студентами, спрямованої на створення оптимальних умов для підвищення їхньої фахової підготовки.

Здобувачі освіти факультету початкового навчання ХНПУ імені Г.С. Сковороди окрім відведених навчальним планом годин мають можливість під керівництвом співробітників лабораторії брати участь у мовленнєвих тренінгах, які передбачають попередню підготовчу роботу, спрямовану на добір навчального матеріалу, його апробацію в ході ділової гри в студентській аудиторії і, як результат, проведення уроку в початковій школі. Залучення студентів до мовленнєвих тренінгів є одним із сучасних підходів щодо розв'язання завдань формування в майбутніх педагогів необхідних мовленнєвих навичок.

У лабораторії також розроблені й апробовані нові підходи до організації та проведення педагогічної практики. У 2014 р. започаткована педагогічна студія, до роботи якої залучалися студенти, які відчували професійний покликання і бажання щотижня відвідувати школу і проводити літературні заняття з учнями початкових класів. Співробітниками лабораторії була розроблена чітка і послідовна система залучення здобувачів вищої освіти до такої діяльності. Першокурсники отримували готові конспекти уроків і проводили

лише окремі фрагменти, другокурсники і третьокурсники долучалися до складання конспектів уроків під керівництвом співробітників лабораторії, четвертокурсники розробляли конспекти уроків самостійно, а також допомагали студентам молодших курсів готуватися до проведення уроків. Такий підхід до підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи мав свої позитивні наслідки, які виявлялися як під час педагогічної практики, так і в науковій діяльності на етапі апробації продуктивних методів і прийомів роботи з учнями.

З 2016 р. запропонована форма роботи вийшла за межі педагогічної студії і була впроваджена співробітниками лабораторії у ході реалізації експериментального проєкту факультету початкового навчання «Школа професійного зростання (День у школі)», що мав на меті впровадження ідей дуальної освіти шляхом залучення студентів до професійно орієнтованої взаємодії з дітьми, починаючи з першого семестру першого курсу.

До участі в проєкті залучалися здобувачі освіти всього факультету. Творчим колективом під керівництвом завідувача лабораторії, професора О.В. Джежелей була виділена експериментальна група студентів, які впродовж чотирьох років навчання один із семестрів кожного курсу працювали в напрямку літературного розвитку молодших школярів. Це дало можливість апробувати різні форми роботи зі студентами від першого до четвертого курсів.

Експериментальна робота зі студентами першого курсу мала на меті формування навички виразного педагогічного читання творів художньої літератури перед дитячою аудиторією. До цієї роботи були залучені тьютори — старшокурсники або магістранти із високим рівнем відповідальності та професійної готовності, які допомагали першокурсникам підготуватися до роботи в класі.

Робота зі студентами другого курсу мала на меті оволодіння на практичному рівні методикою проведення уроків поза-

класного читання. Спираючись на розроблені викладачами конспекти, студенти набували навичок спілкування з дитячою аудиторією в ході обговорення прочитаних творів.

Теоретична підготовка студентів третього курсу дозволила обрати метою наступного етапу експериментальної роботи практичне оволодіння методикою позакласного читання. Під контролем викладачів третьокурсники самостійно розробляли і проводили уроки ознайомлення з творами дитячої літератури. Заняття були об'єднані спільною тематикою — «Харківські письменники — дітям: від прочитаної книжки до захоплення рідним містом».

Експериментальна робота зі студентами четвертого курсу мала на меті удосконалення навичок розробки і проведення уроків літературного (класного і позакласного) читання, а також формування вмінь здійснювати керівництво підготовкою першокурсників до виразного читання дітям.

Позитивні результати, отримані в ході здійсненого дослідження, дали співробітникам лабораторії поштовх до продовження експериментальної роботи і виділення в ній нових перспективних напрямів, а саме: упровадження тьюторської допомоги студентам-першокурсникам з метою їх залучення до наукової діяльності. Було визнано доцільним створення робочих дослідницьких міні-груп, до складу яких входили студенти старших і молодших курсів. Провідна роль у кожній групі відводилася старшокурснику, який здійснював наукове дослідження, а прикріплений до нього студент першого курсу виконував роль помічника, якому довіряють зібрати фактичний матеріал на основі анкет для опитування учнів, підготовлених старшокурсником. Така взаємодія створює передумови для спільного обговорення й аналізу отриманих результатів. Наслідком такої діяльності є публікація наукових робіт студентів: для першокурсників на рівні тез (за результатами проведеного

опитування), для старшокурсників — наукової статті (за результатами проведеного дослідження).

На сьогодні триває апробація такої форми організації наукової роботи студентів. Але вже зараз можна говорити про її позитивні наслідки, адже старшокурсники усвідомлюють, що вони несуть відповідальність за організацію експериментальної роботи, оскільки виступають у ролі наставників студентів, які роблять перші ще невпевнені кроки в науковій діяльності. А першокурсники, в свою чергу, отримують чудовий стимул до наукової роботи, оскільки мають можливість долучитися до найцікавішого етапу — проведення експерименту й узагальнення даних. Систематичне залучення студентів до наукової роботи є важливою передумовою підготовки кваліфікованих наукових кадрів.

Упродовж 20 років під керівництвом професора О.В. Джежелей при лабораторії працював постійно діючий семінар для аспірантів і молодих науковців, а під керівництвом співробітників лабораторії — школа стажистів.

Значна частина провідних викладачів кафедри теорії та методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті мали можливість підвищити свій професійний рівень завдяки роботі в лабораторії. Під керівництвом професора О.В. Джежелей захистили кандидатські дисертації А.А. Ємець, О.М. Коваленко, М.В. Коченгіна, Ю.М. Тельпуховська.

У 2012 р. до складу лабораторії була введена університетська кафедра початкової філологічної освіти на базі Харківської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 26 (а зараз Харківського ліцею № 26) Харківської міської ради Харківської області (керівник О.В. Шапка, а з 2015 р. — А.В. Левановська). Мета цього підрозділу — створення бази для визначення змісту і характеру роботи методиста-дослідника як нової форми професійної діяльності в системі методичних практикумів підготовки студентів, а

також визначення можливого діапазону впровадження досліджень лабораторії через методичні об'єднання вчителів. Серед провідних напрямів роботи університетської кафедри визначено проведення семінарів-практикумів і методичних консультацій для вчителів початкової школи, упровадження в шкільну практику нетрадиційних форм роботи (музейних уроків, театральних уроків, уроків-концертів, уроків-звітів тощо), а також апробація підручників, методичних і навчальних посібників, розроблених співробітниками лабораторії.

Широта діапазону охоплення різних структурних сторін освітнього процесу дозволяє співробітникам лабораторії здійснювати системний підхід до розробки наукових концепцій. На сьогодні стрижневим напрямом наукових розвідок є дослідження проблеми взаємозв'язку «мова — мовлення — література — соціум — студент — учитель — учень».

Отже, лабораторія методичного забезпечення безперервної системної освіти школа — вищий навчальний заклад є одним із важливих наукових підрозділів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, який забезпечує зв'язок між теорією і практикою, сприяє розвитку початкової та вищої педагогічної освіти в Україні. Досвід її роботи є прикладом успішної реалізації завдань підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Відомості про авторів:

Коваленко Ольга Миколаївна — кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: olga_kovalenko2002@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8039-4895>

Ємець Альона Анатоліївна — кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; e-mail: alenaemec25@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3987-818X>

Література

1. *Рекомендація №R(99)2 «Про середню освіту»* Комітету міністрів Ради Європи. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_738#Text

2. *Драч І. І., Скиба Ю. А.* Теоретичні попередні підсумки вступної кампанії до закладів вищої освіти у 2023 р. (станом на 30 вересня 2023 р.) : Наук.-аналіт. доповідь Ін-ту вищої освіти НАПН України // Вісник НАПН України. 2023. №5(2). С 1–19. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5209>

3. *НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/news/lyshe-18-19-studentiv-pedagogichnyh-spetsialnostej-jdut-pratsyuvaty-v-zaklady-osvity1/>

4. *The Global Report on the Status of Teachers 2021* <https://www.ei-ie.org/en/item/25403:the-global-report-on-the-status-of-teachers-2021>

5. *Ємець А.А., Коваленко О.М.* Дуальна освіта: позитивний досвід підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи // *Europeanization of the educational environment: realities and prospects : scientific monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2023. С. 129–150. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-327-9-7>

30.08.2024